

Helene Nolthenius. *Het vliegend haft. Querido*

In 1989 was Helene Nolthenius een van de meest verrassende genomineerden voor de AKO Literatuurprijs. Haar documentaire studie over Franciscus van Assisi, *Een man uit het dal van Spoleto*, viel uit de toon te midden van de romans, verhalen en essays. Maar niet op een onaangename manier. Wat mij vooral aan haar boek beviel en bevalt is de onmodieuze vertrouwdheid met het onderwerp die eruit spreekt, en die (naar ik vermoed) niet alleen een gevolg is van grote kennis van zaken, maar ook van intieme betrokkenheid. Bij haar ontbreekt ieder spoor van academische plichtmatigheid.

Zo ontstaat ruimte voor literaire kwaliteit, die tenslotte evenzeer behoefte heeft aan gedrevenheid en persoonlijkheid als aan stijl en vertelkunst. Nolthenius heeft de grenzen tussen literatuur en wetenschap blijkbaar niet al te scherp willen trekken voor zichzelf, ook al bestaat er binnen haar oeuvre wel degelijk een onderscheid tussen studies aan de ene kant, romans en verhalen aan de andere kant. Maar dat het daarbij eerder om een verschil in genre dan om een verschil in belangstelling of inzet gaat, blijkt opnieuw uit *Het vliegend haft*, na *De steeneik* (1984) de tweede verhalenbundel van haar hand.

Anders dan *De steeneik* bevat *Het vliegend haft* veel verhalen met fantastische elementen erin. Dat scheidt een overeenkomst met *Een man uit het dal van Spoleto*, want ook Franciscus schrok, zoals men weet, niet terug voor een wonder op zijn tijd. Met name in de historische verhalen neemt het fantastische vaak de vorm aan van een wonder, een inbreuk van het bovennatuurlijke op de aardse loop der dingen. Maar minder zeker dan bij Franciscus is ditmaal de connectie met het heilige.

In 'Het gevecht der Artemiden' (dat zich afspeelt in de eerste eeuw, toen de strijd tussen heidendom en christendom nog onbeslist was) verrijst een jonge vrouw na drie dagen uit de dood en loopt daarna op het water en door de muren. 'De abboleet' is gesitueerd in de Karolingische tijd en in dit verhaal groeien er opeens eetbare zwammen uit het hoofd van een weerspannige monnik, die langzaam maar zeker zijn brein leeg zuigen en de inhoud overbrengen naar de eters van de zwammen. In weer een ander verhaal wordt verteld over de zoon van een op de brandstapel gestorven heks die van zijn moeder een voorschot erft, waarmee hij blijkt te kunnen toveren.

Het verhaal speelt zich af in de zestiende eeuw, en het lijkt erop dat het verleden hier, evenals elders, het wonderbaarlijke tot alibi dient. Sprookjes zijn mogelijk, als het maar lang genoeg geleden is. De bundel bevat echter ook een uitzondering op deze regel. In het verhaal 'Oog in oog met Ballydonagh' wordt een blinde fotograaf uit het Amsterdam van nu door een verwaarloosde Ierse heilige weer aan zijn gezichtsvermogen geholpen. Een eigentijds wonder, dat tegen alle wetenschappelijke scepsis in aannemelijk wordt gemaakt. Want ook al heeft de heilige volgens de geleerden nooit echt bestaan, voor de duur van het verhaal blijkt het gemakkelijker te geloven in het wonder dan in het niet-bestaan van de heilige.

Dat is te danken aan de verbeeldingskracht van de schrijfster, die de lezer doet meeleven met de genezen fotograaf in plaats van met de ongelovige buitenwereld. Het tekent de subtiliteit en natuurlijkheid waarmee het fantastische in

deze verhalen wordt gepresenteerd, als een vanzelfsprekend onderdeel van het historisch of contemporain decor waaraan het kleur en diepte toevoegt. In sommige verhalen pakt het wonder nogal spectaculair uit, in het titelverhaal is het daarentegen bijna onzichtbaar geworden, wat uiteraard niet wil zeggen dat het ontbreekt.

In dit schitterende verhaal beschrijft Nolthenius het bezoek van de Deense geleerde Niels Stensen aan Jan Swammerdam, de grootste entomoloog van zijn tijd. Het wordt een confrontatie tussen twee diep religieuze zielen in het zeventiende-eeuwse Amsterdam, waar zojuist de stadsverlichting is aangebracht. Stensen probeert zijn vriend over te halen met hem mee te gaan naar Italië, om zich tegen het eind van het verhaal te realiseren dat het bezoek niet zozeer Swammerdam betreft (die in de ban is geraakt van een religieuze fanatica), als wel hemzelf: het Amsterdamse 'licht' interpreteert hij als een teken Gods dat hem - via een omweg - zijn bestemming wijst.

Tijdens het lezen van *Het vliëgend haft* was er één schrijfster wier naam mij voortdurend door het hoofd spookte: Marguerite Yourcenar. Niet in de eerste plaats de Yourcenar van de romans, met haar soms priesterlijk aandoende bezweringen, maar de veel speelsere Yourcenar van de *Nowelles orientales*, waarin het fantastische en het wonderbaarlijke evenmin ontbreken. Zonder ook maar in de verste verte aan 'plagiaat' te denken (dat woord moet voor Nederlandse critici voorlopig maar even taboe zijn), zie ik bij Helene Nolthenius een vergelijkbare speelsheid, in het aantrekkelijke gezelschap van veel humor en fantasie.

Tegelijkertijd kan er naar mijn idee geen twijfel over bestaan dat deze speelse verhalen voortkomen uit een fascinatie voor hun onderwerp, die volstrekt serieus wordt genomen en die het geheel - zowel bij Yourcenar als bij Nolthenius - net iets meer doet zijn dan alleen maar een bron van intelligent literair vermaak.

(*de Volkskrant*, 17-12-1993)